

**МАТЫЎ «VANITAS VANITATUM» У СІСТЭМЕ БАРОЧНАЙ КАРЦІНЫ
СВЕТУ К. ТРАНКВІЛІЁНА-СТАЎРАВЕЦКАГА**

Аніперава Марыя Віктараўна

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (г. Мінск, Беларусь)

Навуковы кіраўнік: **Гедзімін Ларыса Анатольеўна,**

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,

дацэнт кафедры тэарэтычнага і беларускага літаратуразнаўства БДУ

У артыкуле разглядаецца спецыфіка мастацкай карціны свету Кірыла Транквіліёна-Стаўравецкага на прыкладзе паэтычнай рэцэпцыі Кнігі Эклезіяста; аналізуецца значэнне Бібліі ў культурнай і інтэлектуальнай прасторы Рэчы Паспалітай, калі сакральны тэкст выступаў важным арыенцірам у асэнсаванні сацыяльных і духоўных выклікаў эпохі.

Мастацкая карціна свету з'яўляецца адной з ключавых катэгорый сучаснага літаратуразнаўства, бо дазваляе асэнсаваць спосаб творчага адлюстравання рэальнасці, сістэму каштоўнасцей і светапогляду аўтара. Праз адсутнасць адзінага тэарэтычнага вызначэння гэтае паняцце ў літаратуры можна разумець як цэласную мадэль рэчаіснасці, сфарміраваную ў мысленні пісьменніка і ўвасобленую ў вобразах, мове, жанравай структуры і паэтыцы твораў. Мастацкая карціна свету не ўзнікае ізалявана, а абумоўлена канкрэтным сацыяльна-гістарычным і культурным кантэкстам, спецыфікай духоўнага жыцця грамадства. У эпоху Барока на яе станаўленне ўплывалі хрысціянская думка, сярэднявечная сімвалічная традыцыя, гуманістычныя ідэі Адраджэння, а таксама інтэлектуальныя тэндэнцыі ранняга Новага часу. Гэта спрыяла ўзнікненню барочнай мадэлі свету з яе кантрастамі, метафарычнасцю, алегарычнасцю, імкненнем ахапіць складанасць і парадаксальнасць чалавечага існавання. Творчасць пісьменніка і багаслова Кірыла Транквіліёна-Стаўравецкага адлюстроўвае драматычнае адчуванне часу, уласцівае культуры Барока, з'яўляецца важнай крыніцай для разумення таго, як інтэлектуальная эліта праваслаўна-ўніяцкага асяроддзя Рэчы Паспалітай успрымала крызіс XVII ст.

Як адзначае Г. В. Сініла, «Библия на всем протяжении существования христианской цивилизации играла и играет роль “осевого” архетекста, вокруг которого и через призму которого культура выстраивает свои важнейшие духовные смыслы» [1, с. 24]. Асаблівую актуальнасць яна набывае якраз у пераходныя і складаныя часы, калі назіраюцца змены ў светапоглядных і мастацкіх парадыхах.

Кніга Эклезіяста і яе развагі пра марнасць зямнога існавання, зменлівасць шчасця і абмежаванасць чалавечых памкненняў знаходзяць водгук у светаўспрыманні паэтаў Барока. У празаічна-вершаваным зборніку К. Транквіліёна-Стаўравецкага «Перла шматкаштоўнае» (Магілёў, 1699) яна выступае архетэкстам для казання «О смерти, о первыхъ вратех <...> О суетѣ міра сего, и яковым концемъ грѣшникъ исходитъ с того свѣта» і ўключаецца ў цыкл павучанняў паэта аб «Чатырох брамах». Матыў «vanitas vanitatum» задае ідэйна-

эмацыйны тон аповеду, праходзіць праз увесь тэкст рэфрэнам «суета сует <...> всѣ речи под солнцем прожность и марность» [2, с. 328]. Гэтая праявітая прамова сугучна з іншым творам «Пѣснь вѣчная при банкетах панских, о смерти», які мае ўжо вершаваную форму. У эпоху Барока паэты-прапаведнікі, звяртаючыся да рэлігійна-маральнай праблематыкі, часта аддавалі перавагу вершаванай форме, бо яе структура з рытмічнасцю, кампазіцыйнай упарадкаванасцю спрыяла лепшаму запамінанню зместу чытачом. Гэта мела асаблівае значэнне ў кантэксце прапаведніцкай дзейнасці і шырокага вуснага распаўсюду маральна-дыдактычных ідэй. Верш арганічна спалучаўся з традыцыямі рэлігійнай паэзіі, у тым ліку гімнаграфіі і духоўных песнапенняў. Таму не выпадкова аўтар змяшчае амаль ідэнтычныя па гучанні, але не падобныя па жанравай форме творы ў адным зборніку.

Адрознае выяўляецца ў спецыфіцы асобы наратара: у казанні актыўнымі з'яўляюцца вобраз аўтара і мастацкі вобраз пана, што суіснуюць нібыта ў адным полі; у вершы актыўны толькі вобраз пана, які звяртаецца ў жалобе да «несподѣванай» смерці, што «безъ отповѣди зостала» яго: «Где мои нынѣ замки, кошовне мурованыи, // И палацы мои, свѣтне и сличне маліюваныи, // А шкатулы, злотом нафасованыи, // Возники, подѣ злотомѣ цугованыи?» [2, с. 312]. Гэта набліжае твор да жанру трэнаса. Матыў «vanitas» спалучаецца з матывам «memento mori», нагадваючы пра марнасць розных свецкіх уцех, якімі жывяцца людзі без шчырай веры, забыўшыся на Суд Боскі, дзе апынецца кожны і атрымае адплату за свае ўчынкi. Паэт, звяртаючы асаблівую ўвагу на заганы, праз адчайныя пытанні лірычнага героя даводзіць думку, што смерць чакае ўсіх: «Где нынѣ суть миролюбцы, // И роскошныи сластолюбцы, // А лакомыи златолюбцы? <...> И князи, на земли знаменитыи...» [2, с. 315]. Усе яны смяротным мячом пасечаныя, «без памяти въ тмѣ заключени» і «ядовитым червиемъ расточени».

Верш будзеца на аснове сінтаксічнага паралелізму, дзе пры дапамозе антытэзы паэт стварае вобразна-сэнсавы каркас аповеду. Дзень учарашні ставіцца ў апазіцыю дню сённяшняму. Пан прадстае ў поўнай роспачы, бо быў пазбаўлены матэрыяльных даброт, велічы і пашаны: «Вчера въ дому моем было гойне веселе <...> Вина наливай, выпивай, проливай <...> А нынѣ мене все доброе и веселое минуло <...> Тылко мя нынѣ все злое до себе пригорнуло» [2, с. 313]. «Марнасць з марнасцей, – кажа Эклезіяст, – марнасць з марнасцей і ўсё марнасць» (Экл. 1:2). Усё, што чалавек робіць, да чаго імкнецца або набывае ў зямным жыцці, мімалётна, ненадзейна і не мае вечнай каштоўнасці. Смерць ураўноўвае ўсіх, а дасягненні знікаюць, як пар. Аднак ёсць рэчы, якія выходзяць за рамкі гэтай мітусні і надаюць жыццю сэнс – вера і захаванне заветаў («Бойся Бога і заповедзяў Ягоных трымайся, бо чалавеку ў гэтым – усё. Бо ўсякі ўчынак Бог прывядзе на суд і ўсё таёмнае, ці яно добрае, а ці благое» (Экл. 12:13–14)). Хронасамі «вчера» і «нынѣ» аўтар нагадвае пра хуткаплыннасць быцця («все бѣжит бѣгомъ непостоянным, яко тѣнь облака безводного» [2, с. 328]) і пра неабходнасць жыць згодна з хрысціянскай мараллю: «Прето ты, челоуѣче, познавай марность вѣка сего и краткий животъ твой в нем и сим марноstem не привязуйся: но вѣчных ищи пилно и живѣ будешъ въ вѣки» [2, с. 334].

Характарыстыка вобраза смерці суправаджаецца паўторам прыметнікаў «злосливая», «гнѣвливая», «слѣпая», «глухая». Сапраўды «нежалосливая»,

яна ні на чый плач не зважае, усіх вядзе да труны. Лірычны герой прызнае безвыходнасць свайго становішча, бо цяпер яго толькі «за смродливого и згнилого трупа мают»: «О смерти, въ mocy то своей маешь. // Ты богатыровъ з богатства обыдрала, // И всѣх славных вѣка сего до темницѣ загнала <...> О смерти гнѣвлива, сила твоя страшлива» [2, с. 317]. Напрыканцы казання «О первыхъ вратехъ» аўтар заклікае чытача да своечасовага пакаяння, ад якога чалавека аддаляюць д'яблы: «Прето не откладывай покаяния твоего до утра <...> ани на ложе смертное за радюю бѣсовскою. Но нынѣ кайся, и слезами умывай грѣхи твои, и милостынями разсыпуй сихъ, поки ты непозвано на суд Божий» [2, с. 341]. Так, чытаем і ў Кнізе Ісуса, сына Сірахава: «Не марудзь павярнуцца да Госпада і не адкладай гэтага з дня на дзень. Раптоўна бо прыйдзе гнеў Яго, і ў час помсты – прападзеш. Не пакладайся на нясправядліва набытыя багацці, бо нічога яны не дапамогуць у час гібелі» (Сір. 5:8–10).

Мастацкая карціна свету паэтаў і пісьменнікаў Барока вызначалася інтэнсіўнымі духоўнымі пошукамі, пераасэнсаваннем месца чалавека ў свеце, адчуваннем нестабільнасці быцця. Барочная свядомасць фарміравалася ва ўмовах сацыяльных, рэлігійных і культурных трансфармацый, што адбілася на спецыфіцы мастацкага мыслення і сістэме вобразаў у літаратуры. Таму свет у творах паўстае як дынамічная, шматузроўневая і супярэчлівая структура, дзе спалучаюцца зямное і нябеснае, матэрыяльнае і духоўнае, ілюзорнае і вечнае. Барока нездарма звяртаецца да Бібліі як «архе- і архітэкста», бо яна адказвала духоўным запытам эпохі, адпавядала эстэтыцы кантрастаў і сімвалаў, даючы багатыя вобразы і філасофскі матэрыял для мастацкага асэнсавання рэчаіснасці.

Літаратура

1. Синило, Г. В. Концепция любви и библейская архитекстуальность в романе Ф. Шлегеля «Люцинда» / Г. В. Синило // Актуальные проблемы гуманитарного образования : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 22–23 окт. 2020 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: С. А. Важник (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2020. – С. 23–34.
2. Транквилион-Ставровецкий, К. Перло многоценное / К. Транквилион-Ставровецкий. – Могилёв : Типография Максима Вощанки, 1699. – 502 с.